

wat er precies in Münster gebeurde, gedurende die zestien maanden dat de stad werd belegerd, blijft grotendeels een raadsel. En evenmin, zo merkt de schrijver op, is het duidelijk wat precies de betrekkingen zijn tussen het Münsterse experiment en de bloei van het doperdom in de Nederlanden en delen van Duitsland.

Geoffrey Dipple werkt een andere band tussen dopers en melchiorieten uit in zijn artikel over de niet onaanzienlijke categorie der spiritualistische anabaptisten, tot welke hij figuren als Hans Denck en Ludwig Hätzer rekent, maar ook Obbe Philips en David Joris. Daarbij wijst de auteur op een spiritualistische traditie die reeds bij vroege hervormingsgezinden in de Nederlanden (hij noemt de immer ongrijpbare sacramentariërs) te vinden is en bij wederdopers is voortgezet. Dipple wil zijn spiritualistische anabaptisten dan ook bepaald niet in een isolement plaatsen. Integendeel, hij ziet vooral van Joris nog invloed op latere spiritualisten in de Nederlanden uitgaan.

Piet Visser behandelt de gehele geschiedenis van de vroegmoderne Nederlandse doopsgezinden, van het begin tot het einde van de zeventiende eeuw, als een dynamische ontwikkeling waarin sprake was van interactie met een steeds veranderende religieuze, politieke en sociaal-economische context. Na het Münsterse debacle ziet Visser een weg die leidt van een door profetie en spiritualistische denkbeelden bepaalde versplintering der doperse groepen tot een kortstondige eenheid onder Menno Simons. In de tweede helft van de zestiende eeuw zette de versplintering onder de doopsgezinden echter weer de toon, waarna de rust langzaam terugkeerde, maar verschillen tussen allerlei doperse groepen bleven opduiken. In het artikel van John D. Rempel over doperse literatuur en hymnologie en in de bijdrage van Brad S. Gregory over het martelaarschap zijn nog enige belangwekkende aanvullingen te vinden met betrekking tot religieuze literatuur: van Menno Simons, enige Waterlandse dopers zoals Hans de Ries, Piet Pietersz en Jan Philipsz Schabaelje, en de zeventiende-eeuwse auteur van de doperse *Martelaerspiegel*, Thieleman Jansz van Braght. Gregory wijst bovendien op de vele beschrijvingen van verhoren die juist van dopers in de Nederlanden zijn overgeleverd.

Dit is een bijzonder goed opgezet en leesbaar geschreven handboek geworden, dat voor elke onderzoeker die zich met vroegmoderne dissenters bezighoudt van waarde is. De door de beste specialisten van het ogenblik geschreven bijdragen eindigen alle met nuttige literatuur- en bronnenlijsten.

M.E.H.N. Mout

Thoen, I., *Strategic Affection? Gift Exchange in Seventeenth-Century Holland* (Dissertatie European University Institute Florence 2006, Solidarity and identity; Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007, 285 blz., €29,50, ISBN 90 5356 811 5).

Wie geeft wat aan wie, wanneer en waarom? Dat zijn de vragen die Irma Thoen probeert te beantwoorden in *Strategic Affection*, de bewerking van het

proefschrift waarop ze enkele jaren geleden promoveerde. Volgens de ondertitel richt de studie zich specifiek op ‘gift exchange in seventeenth-century Holland’, maar die heldere omschrijving dekt de lading van Thoens onderzoek niet helemaal. In de inleiding schrijft ze haar studie te baseren op de gegevens van uiteenlopende figuren zoals de Haagse schoolmeester David Beck, de Amsterdamse regent annex dichter P.C. Hooft en de Friese stadhouder Willem Frederik. In dat geval moeten we ‘Holland’ dus waarschijnlijk begrijpen als *pars pro toto* voor de gehele Noordelijke Nederlanden, al schept de auteur daarin geen helderheid. Met de tijdsaanduiding ‘seventeenth century’ doet de studie zichzelf eveneens tekort. Het zijn namelijk niet alleen de vormen en percepties van het vroegmoderne geschenkenverkeer die centraal staan in *Strategic Affection*. Thoen vergelijkt deze vervolgens met de hedendaagse Nederlandse praktijk. Die dubbele inzet maakt het boek ambitieus en uitdagend.

In de inleiding geeft Thoen een overzicht van het debat over de vroegmoderne geschenkencultuur. Geïnspireerd door zowel antropologische als historische literatuur hanteert ze een ruime definitie van de ‘gift’. Aansluitend bij het werk van Natalie Davis en Felicity Heal betoogt ze dat geschenken niet noodzakelijk fysieke objecten hoeven te zijn, maar dat ook immateriële zaken zoals gastvrijheid en dienstverlening als giften benaderd kunnen worden. Terwijl over deze thematiek inmiddels veel onderzoek is verricht met een Franse, Italiaanse en Engelse invalshoek, zijn studies over de vormen, functies en tijdstippen van geschenkenuitwisseling in de Republiek betrekkelijk schaars. Of dat zelfs betekent dat ‘nothing is known about the practices of gift exchange in seventeenth-century Holland’, zoals Thoen schrijft, hangt ervan af hoe ver je wilt kijken. De brede definitie die de schrijfster zelf hanteert, wordt in ieder geval niet helemaal weerspiegeld in een literatuurlijst waarin studies van Nicolaas Japikse, Joke Roelevink, Marika Keblusek en Simon Groenveld ontbreken. Ook verwijzingen naar het nauw gerelateerde patronageonderzoek vinden we niet terug. In het gebruik van primaire bronnen is *Strategic Affection* eveneens selectiever dan de inleiding doet vermoeden. De studie concentreert zich op het dagboek van 1624 van David Beck.

Strategic Affection heeft een aantrekkelijk heldere opbouw. Systematisch worden vier hoofdvragen behandeld, die corresponderen met de thema’s van de vier hoofdstukken. Allereerst inventariseert de auteur de *praktijk* van geschenkenuitwisseling. Bij Beck blijkt die voornamelijk te bestaan uit het aanbieden en ontvangen van gastvrijheid. Thoen maakt een onderscheid tussen ‘dagelijkse’ en ‘periodieke’ vormen – zoals uitnodigingen tijdens feestdagen – en onderzoekt vervolgens wie er voor deze verschillende ‘geschenken’ in aanmerking kwamen. Hier en daar worden vergelijkingen met buitenlandse studies gemaakt waarbij het werk van Natalie Davis wederom een belangrijk referentiekader vormt. In het tweede deel wordt de aandacht verlegd naar de *betekenis* die zeventiende-eeuwers aan giften en diensten toekenden. De verschillende contexten waarbinnen de uitwisseling ervan kon plaatsvinden – zoals huwelijk, geboorte en sinterklaas – dienen in dit geval als bepalend. Deel drie bouwt voort op de functionaliteit van geschenken en beoogt een analyse te maken van de *voorwaarden* – of ongeschreven codes – die familiaal,

‘vriendschappelijk’ en professioneel geschenkenverkeer in de zeventiende eeuw stuurden. Ten slotte volgt in het vierde deel de *vergelijking* met de hedendaagse giftencultuur in Nederland en een behandeling van het ‘discours’ waarin daarover wordt gesproken. In dit geval baseert het onderzoek zich op een steekproef uit de zogenaamde ‘Brieven aan de toekomst’, die op 15 mei 1998 door duizenden Nederlanders op verzoek zijn geschreven.

Thoen wil in haar studie aantonen dat de verschillen tussen vroegmodern en hedendaags geschenkenverkeer niet zo significant zijn als wel wordt aangenomen. Volgens haar hebben historici de neiging zeventiende-eeuwers als zuiver calculerende individuen te benaderen, voor wie geschenken niet bedoeld waren om affectie te tonen, maar uitsluitend een materiële, wederkerige functie hadden. In onze tijd worden geschenken daarentegen als tekens van oprechte genegenheid en onbaatzuchtige vriendschap beschouwd. Beide veronderstellingen wil de schrijfster corrigeren. De – impliciete – verwachting van wederkerigheid vormt volgens haar wel degelijk een kenmerk van hedendaags geschenkenverkeer, terwijl reciprociteit en affectie elkaar in de zeventiende eeuw niet uitsloten. Niet de functies van geschenken zijn in driehonderd jaar fundamenteel veranderd, maar vooral de taal waarin daarover wordt gesproken.

Discourse-analyse speelt om deze reden een belangrijke rol in *Strategic Affection*. Thoen betoogt dat historici een voorliefde hebben het gedrag van zeventiende-eeuwers in termen van sociaal kapitaal te omschrijven, maar dat tijdgenoten de dagelijkse routine in hun sociale verkeer niet noodzakelijk als ‘instrumenteel netwerkbeheer’ ervoeren. De beschrijvingen van David Beck lijken Thoen gelijk te geven, maar zoals ze zelf aangeeft is het dagboek van de Haagse schoolmeester een gecompliceerde bron. Beck heeft het verslag van 1624 naar eigen zeggen voor zijn kinderen geschreven. Dat beoogde lezerspubliek zal de selectie van onderwerpen hebben bepaald en de berichtgeving van persoonlijke ervaringen hebben gestuurd. Wil de afwezigheid van verwijzingen naar strategisch relatiebeheer nu zeggen dat ‘sociaal krediet’ voor Beck van betrekkelijk weinig belang was, of dat hij zijn dagboek niet het passende medium vond om daarop te reflecteren? Die vraag wordt des te relevanter wanneer we Becks dagboek vergelijken met dat van tijdgenoten zoals Johan Huydekoper of Willem Frederik. Luuc Kooijmans heeft eerder laten zien dat ‘credit’ – naast ‘eer’ en ‘reputatie’ – in deze autobiografische aantekeningen juist tot de meest gebruikte termen behoort. Thoen is zich van deze afwijkende bevindingen bewust, maar beantwoordt de vraag naar de representativiteit van haar bron met de opmerking: ‘I am writing cultural history and not social history’. Dat betekent volgens haar dat ‘this individual [=Beck] is a respected member of several social networks and embedded in his cultural environment, which makes him representative for his social and cultural context at large’. Die rechtvaardiging zal misschien niet iedereen overtuigen, maar betekent evenmin dat ‘sociaal historici’ dit boek gemakshalve links kunnen laten liggen. *Strategic Affection* brengt interessant materiaal samen en biedt prikkelende analyses over een onderwerp dat te lang is verwaarloosd in de Nederlandse geschiedschrijving. Thoen durft in haar studie meerdere paden tegelijkertijd te bewandelen en schroomt tijdens haar verkenningstocht niet om historici een

spiegel voor te houden. Zulke ambities kunnen niet genoeg worden gewaardeerd.

Geert H. Janssen

Armbrust, A., Corporaal, M., Dekken, M. van (eds.), "*Dat gy mij niet vergeet*". *Correspondentie van vrouwen in de zeventiende en achttiende eeuw* (Amsterdam: Aksant, 2006, 202 blz., ISBN 90 5260 227 1).

Deze bundel, uitgegeven ter gelegenheid van het derde lustrum van de 'Stichting Vrouwengeschiedenis van de Vroegmoderne tijd', belicht het genre 'vrouwenbrief' vanuit een aantal invalshoeken: wie schreef aan wie, in wat voor taal, waarover en met welk doel? De correspondentie van enkele schrijfsters wordt geanalyseerd, en daarnaast is er aandacht voor subgenres in het brievenkorpus. De zes bijdragen in de bundel worden voorafgegaan door een verhelderende inleiding van M. Corporaal, waarin met name de Europese context van netwerken van Nederlandse vrouwelijke briefschrijvers wordt geschetst.

Goed bekeken is het wonderlijk dat het epistolaire genre zoals dat door vrouwen in de vroegmoderne tijd werd beoefend in de Nederlandse onderzoekstraditie tot nu toe zo weinig aandacht kreeg. Toen in navolging van het buitenland hier interesse groeide in het geschreven werk van vrouwen, richtte men zich eerst op gedrukte uitgaven in een poging vrouwenliteratuur een plek in de literaire canon te geven. De bloemlezing *Met en zonder lauwerkrans. Schrijvende vrouwen uit de vroegmoderne tijd, 1550-1850, van Anna Bijns tot Elise van Calcar* (R. Schenkeveld-van der Dussen e.a. (ed.), Amsterdam 1997) vormde een mijlpaal in dit streven. Daarna verscheen een aantal reeksen waarin het werk van enkele afzonderlijke schrijfsters centraal stond (bijvoorbeeld de Amazone-reeks, waarin edities verschenen van onder anderen Anna Roemer Visscher en Elizabeth Maria Post).

Brieven van vrouwen bleven ondertussen niet helemaal onopgemerkt. In 1999 verscheen de bundel *In een web van vriendschap. Brieven van Nederlandse vrouwen uit de zeventiende eeuw*, waarin de 'vrouwenbrief' werd bekeken als exponent van onderzoek naar het verschijnsel 'vriendschap'. Op die bundel vormt de lustrumbundel "*Dat gy mij niet vergeet*". *Correspondentie van vrouwen in de zeventiende en achttiende eeuw* een vervolg, en ook een aanvulling. Want in deze bundel wordt niet alleen het fenomeen 'vriendschap in brieven' verder gevolgd (in de bijdragen van P. van Oostrum en A. Sneller over respectievelijk Wolff/Deken en Tesselschade Roemers). Er worden ook nieuwe onderzoeksthema's aangesneden.

De correspondentie van laaggeschoolde vrouwen wordt naar voren geschoven in de bijdrage van N. van Megen over brieven van zeemannsvrouwen: hoe formuleerden deze vrouwen, welk beeld geeft de correspondentie van de dagelijkse besognes van deze bevolkingsgroep, hoe goed waren de lees- en schrijfvaardigheden van deze groep vrouwen die altijd als 'ongeschoold' is

geclassificeerd? De brieven van Belle van Zuylen worden door S. van Dijk in haar bijdrage geanalyseerd op uitspraken over haar lezerspubliek: wie las het gedrukte werk van Van Zuylen, wat vond men daarvan, hoe dacht Van Zuylen zelf over haar publiek en schrijversschap? Interessant vanuit een geheel ander oogpunt zijn de brieven van Marie de Gournay, levend in de tijd van Montaigne en tekstbezorger van diens *Essais*. Haar brieven worden behandeld in de bijdrage van E. Holm. Haar geleerdheid en kundigheid wekten de bewondering van mannelijke geleerden als Justus Lipsius, met wie zij uitgebreid gecorrespondeerd heeft over haar verantwoordelijkheden als editrice van Montaigne's werk. Hoe kon zij zich zo'n positie verwerven, en hoe hield zij die in stand middels haar correspondentie. M. de Baar plaatst de brieven van Antoinette de Bourignon in een nieuw daglicht. Middels die brieven wist De Bourignon zich te mengen in religieuze debatten. De brieven – al dan niet gericht aan gefingeerde lezers – boden haar de gelegenheid om onder de mantel van persoonlijke interesses en correspondentie uitspraken te doen over geloofszaken en -principes die zij veranderd dan wel uitgedragen wilde zien door de kerk.

Al met al laat de bundel duidelijk zien dat brieven een unieke bron vormen om de maatschappelijke inbedding van vrouwen in de vroegmoderne tijd te onderzoeken. Meer nog dan dagboeken, die (meestal) niet bedoeld waren om gelezen te worden door derden, en meer nog dan gedrukte werken waarvan er niet veel zijn omdat de publicatiemogelijkheden zeer beperkt waren, laten brieven zien over welke zaken vrouwen met anderen wensten te communiceren om zo invloed uit te oefenen op de samenleving waarin zij leefden. Welke maatschappelijke verantwoordelijkheden eigenden ze zichzelf toe in de brieven? En welke standpunten namen ze in over ethische, religieuze en sociale kwesties?

Els Stronks

Ebben, M., Wagenaar, F. P. (eds.), *De cirkel doorbroken. Met nieuwe ideeën terug naar de bronnen. Opstellen over de Republiek. Aangeboden aan Simon Groenveld bij zijn afscheid als hoogleraar Geschiedenis en Cultuur van de Republiek aan de Universiteit van Leiden, 19 mei 2006* (Leidse historische studiën 10; Leiden: Instituut voor Geschiedenis, 2006, 255 blz., €17,50, ISBN 90 75301 13 8).

In het voorjaar van 2006 nam prof. dr. Simon Groenveld afscheid als hoogleraar Geschiedenis en Cultuur van de Republiek der Verenigde Nederlanden aan de Universiteit Leiden. Ter gelegenheid van zijn afscheid is een bundel samengesteld met bijdragen van promovendi en collega's van binnen en buiten de Leidse universiteit. De artikelen zijn rond drie thema's gesitueerd, te weten 'Het bestuur van de Republiek', 'De Republiek en het buitenland' en 'De Republiek en religie'. Deze thema's sluiten aan bij het door Groenveld bestreken onderwijs- en onderzoeksveld.